

ТИЛЬЧИК В. В.

доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
(Київський університет
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»)
ORCID ID: 0000-0001-5964-3439

МАТВІЙЧУК В. К.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Київський університет
інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»)
ORCID ID: 0000-0003-3459-0056

УДК 343.9:343.352

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.64>**КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЙНИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

У статті розглядається класифікація суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень та розуміння авторського бачення функціональних ознак цього суб'єкта. Обґрунтовується теоретичне, методологічне та практичне значення проведення класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень.

Авторами здійснюється систематизація та впорядкування поділу на види, групи та класи суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень і відмежування останніх теорією кримінального права. Здійснено виділення ознак окремої класифікаційної групи спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень з метою з'ясування їх ступеня суспільної небезпечності і врахування оцінки поведінки суб'єкта такого корупційного кримінального правопорушення, що має важливе значення для проведення диференціації кримінальної відповідальності та покарання.

Виділено серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень осіб, які можуть бути як загальний так і спеціальний суб'єкт таких діянь. З'ясована функціональна діяльність спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень на предмет постійного, тимчасового виконання обов'язків представників влади, виконанні організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Крім того, з'ясовано такі функції відповідно до спеціальних повноважень. Проведено дослідження та виділення серед службових осіб такої категорії як посадові особи, запропоноване подальше дослідження категорій «службова особа» та «посадова особа».

Ключові слова: *службова особа, суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень, службові особи юридичної особи приватного права, корупція, функції представника влади та місцевого самоврядування, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, класифікація корупційних кримінальних правопорушень, загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт, службова особа, посадова особа, суб'єкт кримінального правопорушення,*

особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчі функції, адміністративно-господарські функції, зловживання службовими повноваженнями, зловживання службовим становищем, представник влади.

Tylchuk V. V., Matviichuk V. K. Classification of subjects of corruption criminal offences

The article examines the classification of subjects of corruption criminal offences and the author's understanding of the functional characteristics of this subject. The author substantiates the theoretical, methodological and practical importance of classification of subjects of corruption criminal offences.

The authors systematise and streamline the division into types, groups and classes of subjects of corruption criminal offences and distinguish the latter by the theory of criminal law. The author identifies the features of a separate classification group of special subjects of corruption criminal offences with a view to determining their degree of public danger and taking into account the assessment of behaviour of the subject of such a corruption criminal offence, which is important for differentiating criminal liability and punishment.

The author distinguishes among the subjects of corruption criminal offences the persons who may be both general and special subjects of such acts. The author clarifies the functional activities of special subjects of corruption criminal offences in terms of permanent, temporary performance of duties of government officials, performance of organisational and administrative or administrative and economic duties. In addition, the author identifies such functions in accordance with special powers. The author studies and distinguishes such a category as officials among officials, and suggests further study of the categories "official" and "official".

Key words: *official, subjects of corruption criminal offences, officials of a legal entity of private law, corruption, functions of a representative of government and local self-government, persons authorised to perform functions of the State or local self-government, classification of corruption criminal offences, general subject, special subject, official, official, subject of a criminal offence, persons who are equated to persons authorised to perform functions of the State or local self-government, organisational administrative functions, administrative and economic functions, abuse of power, abuse of office, representative of the authorities.*

Постановка проблеми. Питання, що стосується класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень мають істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності. Визначення класифікаційних груп, видів та їх системи значно полегшує діяльність правоохоронних органів у кримінальних провадженнях цієї категорії діянь з притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, але за умови доведення наявності складу корупційного кримінального правопорушення в діянні такої особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень займались в своїх дослідженнях такі науковці як: П.П. Андрушко, В.В. Гладкий, О.М. Грудзур, Е.М. Кісілюк, В.В. Кузнецов, Л.О. Кузнецова, Л.Г. Михайленко, А.Н. Надточієва, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, Р.А. Сорокін, М.І. Хавронюк та інші. Але до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Формулювання цілі статті. Цілі дослідження цієї статті можна визначити як такі:

- дослідити класифікацію суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень;
- провести критичний аналіз існуючих поглядів на класифікацію суб'єктів означених корупційних протиправних діянь, які мають місце в існуючих публікаціях;

Виклад основного матеріалу. Спроби класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень робили в своїх дослідженнях такі науковці як: П.П. Андрушко, В.В. Гладкий, О.М. Грудзур, Е.М. Кісілюк, В.В. Кузнецов, Л.О. Кузнецова, Л.Г. Михайленко, А.Н. Надточієва, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, Р.А. Сорокін, М.І. Хавронюк та інші. Не дивлячись на те, що питання класифікації суб'єктів кримінальних правопорушень, систематизація і впорядкування, поділ на види та групи та відмежування останніх доктриною кримінального права має як теоретичне, методологічне так і практичне значення, але до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення. У контексті зазначеного Д.М. Горбачов зазначає, що «чітке та однозначне виокремлення видів та, відповідно, переліків спеціальних суб'єктів у теоретичному аспекті надає можливість виокремити юридично значущі додаткові ознаки таких суб'єктів, що слугує орієнтиром для побудови відповідних кримінально-правових норм, обґрунтування внесення змін у існуючі склади кримінальних правопорушень. Системне дотримання вимог щодо визначення ознак спеціальних суб'єктів у статтях закону про кримінальну відповідальність забезпечує обґрунтовану криміналізацію суспільно-небезпечних діянь, що вчиняються такими суб'єктами, та надає можливість уникнути прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність України» [1, с. 179]. Для розуміння поняття «класифікація суб'єктів кримінальних правопорушень» звернемося до довідникових джерел та до існуючих публікацій. Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови...» термін «класифікація» трактує наступним чином: «-і, ж. Дія за знач. класифікувати. 2. Система розподілу предметів, явищ або понять як класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями...» [2, с. 544]. Натомість слово «класифікувати» цей же словник трактує таким чином: «-ую, уєш, недок. і док., перех. Розподіляти предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за спеціальними ознаками, властивостями, групувати...» [2, с. 544]. Згідно «Сучасного словника іноземної мови» термін «класифікація» означає «[нім. Klassifikation, лат. clasis — розряд і basere — робити] — 1) розподіл чого небудь за класами згідно з наявними ознаками, напр., К. наук, К. мов; 2) фін. К. Бюджетна — єдине систематизоване, функціональне групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну та міжнародну порівняльність бюджетних даних» [3, с. 355]. Натомість, А.П. Надточієва під класифікацією суб'єктів кримінальних правопорушень розуміє «систематизацію та впорядкування, поділ на види, групи та відмежування останніх наукою кримінального права, що має як теоретичне так і практичне значення» [4, с. 146].

На підставі формулювань терміна «класифікація» можна запропонувати наступне його визначення: «це система розподілу предметів, явищ або понять як класи, групи, види за наявними спільними або однорідними ознаками, «властивостями». Натомість слово «класифікувати» означає дію за значенням класифікувати, тобто розподіляти в певній системі предмети, явища або поняття на класи, групи, види за наявними спільними або однорідними ознаками».

Слід погодитися з І.О. Гриненко, що «класифікація» кримінальних правопорушень (в нашому випадку корупційних кримінальних правопорушень) та елементів їх складу забезпечує подальше ефективне застосування кримінально-правових норм та інститутів на практиці, дає можливість для реалізації принципів кримінального права, зокрема принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання тощо» [5, с. 182]. У цьому сенсі конкретизуючими є положення, запропоновані Ю.В. Орловим, який справедливо та доречно заявляє, що «успішне виділення ознак окремої класифікаційної групи спеціальних суб'єктів є передумовою коректного визначення ступеня суспільної небезпечності правопорушення, адже кримінальним законодавством передбачено такі види складів кримінальних правопорушень відповідно до ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення: 1) простий склад кримінального правопорушення (кримінальне правопорушення може вчинятися виключно спеціальним суб'єктом); 2) кваліфікований склад кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом збільшує ступінь його суспільної небезпечності); 3) привілейований склад кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом зменшує ступінь його суспільної небезпечності)» [6, с. 7].

Важливою з теоретичної, методологічної та практичної позиції є думка І.О. Харь, що «неоднозначна та суперечлива класифікація суб'єктів кримінальних правопорушень та їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не допомагає судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами» [7, с. 100]. Крім того, на переконання цієї науковиці «доктринальний доробок у сфері класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень може бути сприйнятий практикою лише в тому випадку, якщо зроблені науковцями висновки достатньою мірою конкретизовані й базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які піддаються оцінці зі сторони закону про кримінальну відповідальність» [7, с. 104]. Цікавий і такий, що заслуговує на підтримку, є поділ суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень, запропонований А.В. Савченком «на ті, що вчиняються: 1) службовими особами юридичних осіб публічного права (наприклад, ст. 364 Кримінального кодексу України – далі КК України); 2) службовими особами юридичних осіб приватного права (наприклад, ст. 364-1 КК України); 3) особами, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 365-2 КК України); 4) працівниками підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь підприємства, установи чи організації (наприклад, частини 3 і 4 ст. 354 КК України); 5) загальними суб'єктами (наприклад, частини 1 і 2 ст. 354 або ст. 369 КК України); 6) військовою службовою особою (наприклад, ст. 410 КК України), тощо [8]». Натомість, В.В. Гладкий та І.І. Коваленко стверджують, що «в наявності є певна система корупційних кримінальних правопорушень саме такої, що являє собою сукупність елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для виконання заданих цільових функцій. Серед елементів такої системи дослідником називаються група загального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень та група спеціального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень» [8, с. 2011–2017; 9, с. 2011-2017]. Крім того, В.В. Гладкий до спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень " пропонує додавати наступних осіб: 1) публічні посадові особи; 2) особи, які прирівняні до публічних посадових осіб; 3) топ-менеджери юридичних осіб приватного права та особи, які надають послуги; 4) кандидати на публічні виборні посади; 5) окремі категорії фізичних осіб, які виконують особливу роль у житті суспільства та держави" [9, с. 2013–2017]. Також, І.О. Харь «пропонує важливий, з теоретичного і методологічного підґрунтя, серед критеріїв класифікації суб'єктів кримінальних правопорушень виділяти характер діяльності та функцій суб'єкта кримінального правопорушення (функціональна діяльність особи), статус суб'єкта. У відповідності до даного критерію виділяються службові особи, неслужбові особи та приватні особи» [7, с. 101]. Важливо акцентувати увагу на тому, що «функціональна діяльність службових осіб, які виступають суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень, відповідно до прим. 1 до ст. 364 КК України полягає в постійному, тимчасовому здійсненні функцій представників влади, виконанні організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків (в тому числі відповідно до спеціальних повноважень)» [11]. Слід погодитися з думкою А.П. Надточієвої, що «в межах вітчизняного наукового дискурсу не вироблено єдиного підходу щодо можливості виконання функцій представника влади за спеціальним повноваженням та щодо співвідношення понять «функції» та «обов'язки» в контексті здійснення функціональної діяльності службовими особами» [4, с. 148].

Важливе значення для класифікації має розуміння виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (обов'язків), про що йдеться у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5. У цій постанові зазначається, що «під організаційно-розпорядчими обов'язками необхідно розуміти обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їхні заступники, керівники

структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

До адміністративно-господарських обов'язків слід відносити обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такими повноваженнями наділені начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, магазинами, майстернями, ательє, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери тощо» [12]. Таким чином, як слушно стверджує В.К. Матвійчук, що «суть функціональної діяльності службових осіб виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами, розпорядженні та управлінні державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва тощо» [12, с. 62–63]. Тому слід сприйняти думку Е.М. Кісілюка, що «для притягнення службової особи до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення необхідно чітко й однозначно вказати у процесуальних документах, до якої категорії службових осіб відноситься особа у зв'язку із вчиненими нею діями, оскільки обіймання особою певної (конкретної) посади може бути пов'язане із виконанням нею як функцій представника влади, так і організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків» [13, с. 96]. У цій же постанові, що зазначена нами вище, аргументується, що «працівники підприємств, установ, організацій, що виконують професійні (адвокат, лікар, учитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що водночас із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки» [12]. Таким чином, «відмежування неслужбових осіб здійснюється за критерієм виключності здійснення ними таких функцій: 1) виробничих функцій, у процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійних функцій – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок. Коло обов'язків таких працівників повинно бути регламентоване трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами» [12, с. 63]. У той же час П.П. Андрушко слушно «виділяє серед службових осіб у розумінні кримінального закону такі категорії осіб: 1) осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; 2) осіб, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням; 3) осіб, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням» [14]. Натомість Е.М. Кісілюк здійснює диференціацію серед службових осіб суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень «наступним чином: загалом службових осіб (ст. 191, 210, 262, 308, 312, 313, 320, 354, 357, 366, 367, 370, 410 КК України); службових осіб державних та комунальних підприємств (ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України); службових осіб юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1, 365-1, ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України)» [12, с. 95].

М.В. Кочеров пропонує класифікувати службових осіб «у відповідності до ст. 368-2 КК України за видом виконуваних функцій: на представників влади; представників місцевого самоврядування; осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі функції; осіб, які здійснюють адміністративно-господарські функції. Крім того, функціональні ознаки службових осіб можуть бути класифіковані за часом виконання на: постійні; тимчасові; виконувани за спеціальним повноваженням» [15, с. 39]. Крім того, слід зазначити, що з огляду на корупційні кримінальні правопорушення у приписах до КК України до службових осіб, посадових осіб іноземних держав, які «обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому

органі іноземної держави, у тому числі присяжних засідателів, інших осіб, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства)» [11]. На переконання А.П. Надточієвої «таке співвідношення службових і посадових осіб викликає критику [4, с. 149].

Не викликає заперечень думка Н. Янюк, що «що посадова особа завжди наділена організаційно-розпорядчими повноваженнями, що надає їй можливість, зокрема, приймати управлінські рішення та організувати інших осіб на здійснення компетенції відповідного органу. Тобто, виконуючи службові повноваження, посадова особа одночасно виконує завдання і функції відповідної організаційної структури та здійснює управління людьми, з якими вони перебувають в організаційних відносинах, що свідчить про владний характер посадових повноважень» [16, с. 181-182]. Крім того, на переконання Н. Янюк «посадові особи підприємств, установ і організацій державної та недержавної форм власності з моменту зайняття ними керівної посади наділяються владою, що надає їм можливість здійснювати організаційно-розпорядчі функції. Посадові особи органів публічної влади реалізують державно-владні повноваження і представляють відповідний орган у процесі виконання службових завдань і функцій у відносинах з іншими суб'єктами. Службові особи, на відміну від посадових, наділені функціональною владою, тобто владними повноваженнями щодо практичного здійснення окремих функцій, зокрема контрольних-наглядових. А застосування ними заходів владного впливу не пов'язано з перебуванням суб'єктів, на яких здійснюється вплив, в організаційних відносинах із ними» [16, с. 181–182].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- 1) класифікація має важливе значення для відповідальності суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень; 2) існуючі погляди на класифікацію суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень потребують додаткових досліджень; 3) суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень можуть бути класифіковані відповідно до характеру їхньої діяльності, функцій та статусу суб'єкта корупційного кримінального правопорушення; 4) такі категорії як «службова особа» та «посадова особа» можуть співвідноситися як філософські категорії загального і окремого; 5) потребують подальшого дослідження поняття «посадова» і «службова особа».

Список використаних джерел:

1. Горбачов Д.М. Значення класифікації спеціальних суб'єктів злочину у кримінальному праві України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. 2. С. 179–190.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : «Перун», 2005. 1728 с.
3. Сучасний словник іншомовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали : ГО.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2006. 789 с.
4. Надточієва А. Класифікація суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*, 2021 № 2. С. 146-152.
5. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 182–187.
6. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків, 2016. 656 с.
7. Харь І.О. Теоретичні та методологічні проблеми, що стосуються суб'єкта злочинів. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 96-106.
8. Савченко А.В. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів: мультимедійний посібник. URL: <http://surl.li/nlaml>
9. Гладкий В.В. Структура системи суб'єктів корупційних правопорушень за законодавством України. *Path of Science*. 2019. Vol. 5, № 4. Р. 2008–2021.
10. Коваленко І.І. Вступ до системного аналізу : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 148 с.

11. 4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Матвійчук В.К. Уточнення поняття суб'єкт екологічних злочинів на сучасному етапі розвитку держави та суспільства. Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні: Тези доповідей і повідомлень; респ. наук. конф. Київ : АН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1992. С. 62–63.
13. Кісілюк Е.М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків). Харків : ХНУВС, 2017. С. 95–96.
14. Андрушко П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 2010. № 24. URL : <http://surl.li/nlara>
15. Кочеров М.В. Поняття службової особи як суб'єкта незаконного збагачення. Адвокат. 2012. № 9. С. 37–40.
16. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування понять. *Право України*. 2009. № 11. С. 180–185.

